

't inschrien

veertiende jaargang nr. 3, juli 1982 kwartaaluitgave

De R.K. kerk van de H. Georgius aan de Boddenstraat te Almelo 80 jaar

Kroniek van de bouw

1784. Op een terrein aan de Boddensteeg, gekocht voor f 3000,- van Vrouwe Sophia Carolina Florentina gravin van Rechteren (1725-1805), wordt de voorganger van de tegenwoordige R.K. kerk met aangebouwde pastorie gesticht.

Henricus Antonius Peese wordt de eerste pastoor.

1839. Onder pastoor Joannes Josephus Jansen komt er een toren op de kerk en wordt de ingang van de achterkant verplaatst naar de zijkant.

1864. Onder pastoor Reinierus Jansen wordt het gebouw aan de zijde van het koor uitgebreid, waardoor de pastorie moet verdwijnen en een nieuwe, de thans nog bestaande, er voor in de plaats komt. Er ontstaat een schuldenlast van f 30.000,-; deze bedraagt in **1884** nog f 22.000,- en is in **1894** geslonken tot f 10.000,-.

1894. Het besluit wordt genomen om aan gelden te komen voor de bouw van een nieuwe kerk. Fredericus Hubertus Aloysius Reigers is dan, sinds 1873, deken.

1-11-1894. Voor dit doel wordt de 'St. Georgius Vereeniging' opgericht.

Deken Reigers geeft als eerste f 1000,-; gelijke bedragen worden geofferd door mevr. Eisensohn en de wed. ter Beek. Op de eerste zondag van november wordt door 30 meisjes gecollecteerd onder de parochianen. Via deken Brouwer te Sneek wordt uit die plaats f 200,- ontvangen. De fam. Hofscholte geeft f 100,-, mej. Euphemia Tusvelt schenkt f 400,- en tijdens de bouw van de nieuwe kerk nog eens f 500,-. In het tijdvak van nov. 1894 t/m nov. 1903 wordt een bedrag van ca. f 20.000,- ingezameld.

Gedenksteen in de gelijkvloerse torenruimte (foto R. Kampman, Almelo, 18-8-'81)

25-3-1899. Op de dag van Maria Boodschap wordt, na goedkeuring van de bisschop, de koningin en de burgemeester van Almelo, aan de gemeente bekend gemaakt, dat deelgenomen kan worden aan een loterij met 30.000 loten à f 0,99.

Sept. 1899. Het blijkt, dat niet alle loten verkocht zullen worden.

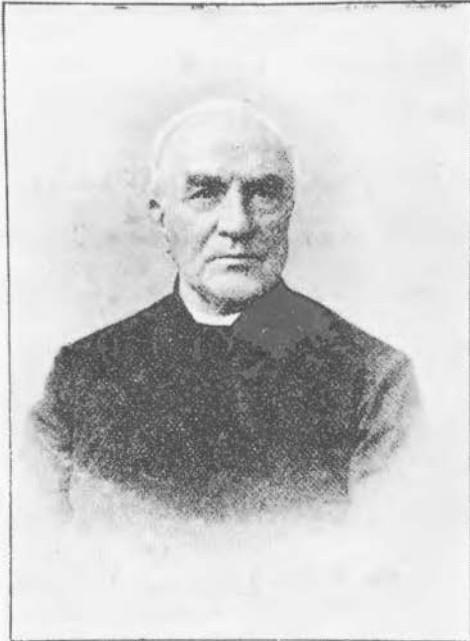
21-10-1899. Men krijgt van de Commissaris der Koningin toestemming het aantal loten te verminderen tot 16500, die f 3000,- mogen opbrengen.

Dec. 1899. Tentoonstelling van de te verloten voorwerpen.

28-12-1899. De trekking. De hoofdprijs is een ameublement ter waarde van f 385,-. De opbrengst van de loterij, vermeerderd met de rente en na aftrek van de onkosten, bedraagt f 14419,95½. De loterij vervroegt de nieuwbouw met 2 jaar.

De voorbereiding van de bouw

Men hoopt, dat de kerk op 15 augustus 1902 gereed zal zijn, nl. op de dag, dat deken Reigers zijn gouden priester-

De bouwpastoor van de nieuwe kerk, deken F.H.A. Reigers

feest hoopt te vieren. Men schat het benodigde kapitaal op f 85.000,-, waarvan men een flinke kerk denkt te kunnen bouwen. Het zal echter nog heel wat voeten in aarde hebben voor het zover is, hetgeen zal blijken uit de hier volgende correspondentie tussen kerkbestuur en deken enerzijds en de aartsbisschop, monseigneur H. van de Wetering anderzijds.

10-1-1899. Kapelaan G.J. Reinders vraagt goedkeuring van het plan van het kerkbestuur voor de bouw van een nieuwe kerk. Deken F.H.A. Reigers licht het verzoek toe. De kerk is veel te klein, te oud en te bouwvallig. Hij wijst tevens op zijn aanstaand 50-jarig priesterfeest op 15 aug. 1902.

25-3-1900. De geestelijkheid doet mededeling, dat aartsbisschop H. van de Wetering toestemming heeft gegeven, om plannen te maken voor de bouw van een nieuwe kerk. Na verspreiding van dit nieuws, bieden de volgende

architecten hun diensten aan: W. te Riele, Stornebrink, Jan Stuyt, Rodenrijs, Groenendaal en N. Groenendaal.

Mei 1900. Ziekte van deken Reigers traineert enige maanden de verdere ontwikkeling van de plannen. Het kerkbestuur geeft de voorkeur aan de architect W. te Riele.

2-10-1900. Deken Reigers dankt de aartsbisschop voor zijn goedkeuring van het plan en doet hem de bezuinigingen op de begroting toekomen. De grootte en het ontwerp van de kerk blijven dezelfde. In de som van f 100.000, zijn tevens begrepen de kosten van de architect, de opzichter, de kerkenbanken en ook die van de toren tot aan het dak der kerk.

22-11-1900. Het kerkbestuur deelt mee, dat de kosterswoning moet worden gesloopt i.v.m. de bouw der nieuwe kerk en er dus een nieuwe kosterswoning moet komen.

25-2-1901. Des namiddags om 3 uur heeft de aanbesteding van de nieuw te bouwen kerk plaats bij F. Vastert ('Van Ouds de Prins' aan de markt). De inschrijvingsbiljetten werden een dag tevoren ingeleverd bij kerkmeester J. Koenen. Door de weigering van aannemer K.M. Spoor mee te doen aan de opzet van enige mede-aannemers, om de aannemingsommen door onderlinge afspraken op te schroeven, wordt het kerkbestuur wellicht een aanmerkelijke som gelds bespaard. Bij de aanbesteding zijn aanwezig de kerkmeesters: J. Koenen, J. ter Haar, G. Jansen, Buijvoets en de kapelaans Reinders en Akkermans. Deken Reigers is wegens zijn kwaal (Rheuma) niet aanwezig.

Er zijn 9 inschrijvingen:

1 v.d. Pluijm en Gielen, Nijmegen,	f 94.200,-
2 J. Koenders en Beune, Enschede,	f 98.300,-
3 W.F. Weiers, Tilburg,	f 102.900,-
4 J. Wehrmeijer, Almelo,	f 122.927,-
5 K.M. Spoor, Almelo,	f 87.000,-
6 J. Rodenrijs, Den Haag,	f 95.213,-

7 P.H. Versteij, Oisterwijk N.B.,	f 101.150,-
8 G. v. Rasselt, Utrecht,	f 91.060,-
9 F. Raijmakers, Amsterdam,	f 92.200,-

Het kerkbestuur vraagt machtiging de bouw te gunnen aan de aannemer K.M. Spoor, als laagste inschrijver en 'omdat zijn persoon en borgen zijn aan te bevelen.'

26-2-1901. De aartsbisschop verleent het kerkbestuur machtiging het werk te gunnen aan aannemer Spoor.

28-2-1901. Donderdagmiddag wordt op het nieuw aangekochte perceel de eerste spade in de grond gezet; de verdere werkzaamheden worden opgeschort, daar de oude kosterwoning met 2 andere huizen, wegens aanhoudende strenge vorst, nog niet zijn afgebroken. De ijver, gelegen waar nu het transept is, wordt leeggepompt en opgevuld met rood zand uit het, van Graaf van Rechteren, voor f 3250,- aangekocht perceel, groot plm. 800 ca.

11-3-1901. J.M. Wolff uit Utrecht wordt opzichter, tegen een salaris van f 100,- per maand.

Het bouw materiaal wordt per schip over het kanaal aangevoerd en van de wal over rails naar het bouwterrein gebracht.

23-4-1901. De legging van de eerste steen wordt bepaald op 23 april, de naamdag van de patroon der kerk, de H. Georgius, maar uitgesteld wegens de congregatio pastorum op die dag.

30-4-1901. Op de Octaafdag van de H. Georgius, na de gezongen H. mis en een plechtig lof, gaat de menigte, die een entree van 25 ct. heeft betaald, naar het versierde bouwterrein. Opgesteld bij de sacristie en voorafgegaan door de misdienaars Herm. Brummer, Koos Hageraats, Jan Kirch, Jan ter Haar en Antoon Eusterbrock, gaan de geestelijken in processie naar het terrein; als laatste deken Reigers, 'steunende op twee stokjes'. De plaats van

Het hoogaltaar van Mengelberg, vervaardigd omstreeks 1908 (?). Franse kalksteen (foto R. Kampman, Almelo, 18-8-'81)

het altaar, die 's avonds tevoren was aangegeven met een kruis, wordt gezegend, waarna de deken zijn rede uitsprekt. Hierna wordt de oorkonde, die door de Zuster Clara op perkament is geschreven, door de deken voorgelezen en door koperslager Jansen in een koperen bus gesoldeerd. Na zegening wordt de steen, die ca. 300 pond weegt, geplaatst, waarna ook de aanwezige andere geestelijken en de kerkmeesters ieder een steen boven de eerste leggen. Dan worden de fundamenten gezegend door kapelaan Reinders, omdat de deken wegens vermoelenis hiertoe niet in staat is. Na de lofzang 'Veni Creator' worden ook de parochianen in staat gesteld een steen te leggen. Meer dan 100 stenen, door steenhouwer te Riele, à 3 ct. per

letter, voorzien van hun namen, bedekken een groot deel van de westmuur en een steunbeer der kerk. De opbrengst van de steenlegging van de parochianen bedraagt ca. f 425,-. De werklui worden na afloop getraceerd op bier en broodjes.

14-5-1901. In de eerste helft van mei komt het kostershuis gereed. Er ontstaat onenigheid tussen kerkbestuur en aannemer over de te gebruiken profielstenen; gebakken of gehakte stenen, i.v.m. de houdbaarheid. Tenslotte besluit men de gebakken stenen te gebruiken en de f 800,-, die deze goedkoper zijn, ten bate van de aannemer en de kerk, ieder voor de helft, te verrekenen.

Opzichter Wolff blijkt niet een van de 'klooksten' te zijn en weinig kaas te hebben gegeten van kerkebouw. Hij krijgt half juni zijn ontslagbrief, maar wordt achteraf toch nog gehandhaafd. Als aanvulling komt de tekenaar-opzichter van de architect te Riele, Vosman uit Deventer, elke week een paar dagen over. Maar dit helpt zo weinig, dat Wolff alsnog per 1 aug. definitief wordt ontslagen en Vosman zijn taak overneemt, tegen een salaris van f 120,- per maand.

8-7-1901. Deken Reigers deelt mee, dat de schuldenlast bij de komst van kapelaan Reinders f 30.000,- bedroeg.

28-8-1901. De heer H. ten Bos jr. en mevr. de wed. Spaen-Leus schenken 2 koperen kandelaars ter gelegenheid van het huwelijk van Herman ten Bos en Marie Spaen. Reeds eerder schonk de wed. ter Beek een Gothische monstrans, 8 verzilverde kandelaartjes, een zilveren wierookvat, 2 vaandels, 2 beelden en f 200,- voor een ciborie.

Omstreeks deze tijd wordt, overigens zonder succes, getracht de aartsbisschop te bewegen tot toestemming, om de toren geheel te mogen afbouwen. De gehele opbouw zal, volgens architect te Riele, voorzover niet opgenomen in het bestek, ca. f 17.000,-

bedragen. Ondanks het plaatsen van een renteloze lening bij de gemeentelieden, die f 6.500,- opbrengt, plus de baten, die de kerk in de naaste toekomst zullen toevallen, wordt het verzoek afgewezen; de schuldenlast zou te groot blijven. Maar men geeft het nog niet op! Op 25 aug. was de wed. Meulenkamp gestorven en had de kerk tot universeel erfgenaam gemaakt. Men dacht f 3.000,- te kunnen incasseren. Het aantal renteloze aandelen was inmiddels gestegen tot f 7.000,-. Men besluit kapelaan Reinders naar monseigneur te sturen met een schrijven, bevattende een nieuwe motivatie, hetgeen op 4 sept. geschiedt.

5-9-1901. De deken schrijft bovendien nog een brief van aanbeveling. Het resultaat is, dat van alles nog eens tekst en uitleg moet worden gegeven. Dit wordt gedaan. Het kerkbestuur verzoekt de aartsbisschop terug te komen op zijn weigering.

6-9-1901. Deken Reigers ondersteunt het verzoek van het kerkbestuur en wijst op de grotere kosten, die bij latere bouw van de toren f 5.000,- meer zullen bedragen.

9-9-1901. Het bericht komt, dat de torenbouw voorgoed wordt geweigerd, omdat de 'negotiatie niet volgens voorschrift van monseigneur bij een kassier, maar bij particulieren is geschied' en dat verdere pogingen wel achterwege kunnen blijven.

10-9-1901. Het kerkbestuur schrijft aan de Vicaris-Generaal, Dr. H. Brouwer, dat de kerk met de halve toren is aangenomen voor f 87.000,-, salaris architect f 4.000,-, salaris opzichter f 1.800,-, altaar-tombe f 1.200,-, uitbreiding van het aantal kerkbanken (de oude zullen alle worden gebruikt) f 2.160,-.

6-10-1901. 's Avonds komt de Vicaris-Generaal ter visitatie en 'gaat het bekken op een fatsoenlijke manier voorgoed aan de gang' en overal waar hij komt gaat het over de toren. Hem wordt

Het linkerzijaaltar van Mengelberg (?), vervaardigd omstreeks 1910 (?). Franse kalksteen (foto R. Kampman, Almelo, 18-8-'81)

van alle zijden het vuur na aan de schenen gelegd. Maar de arme man kan helaas geen enkel sprankje hoop geven, dat de aartsbisschop te vermurwen zal zijn.

Maar zie, wat niemand had durven hopen, de Vicaris-Generaal schrijft 14 dagen later, dat monseigneur wel overtuigd was, dat de afbouw van de toren Almelo's krachten niet te boven zullen gaan, maar dat de ontworpen toren, met 4 hoektorentjes bij de spits, en andere versieringen nooit zijn goedkeuring zullen krijgen. Hij raadt aan, de architect te verzoeken, een ontwerp te maken voor een eenvoudige toren, zonder tierelantijntjes. Dit gebeurt. Architect te Riele wordt op het bisschoppelijk paleis ontboden. Er moet toch nog besnoeid worden op de be-

groting van f 17.000,-, waarna monseigneur eindelijk zijn toestemming geeft. Grote vreugde in het Rooms Katholieke kamp! Maar, o weel! Aannemer Spoor wil het werk voor die prijs niet maken. Twee giften van elk f 500,- zijn in het vooruitzicht gesteld. Men overweegt, de toren niet door Spoor te laten bouwen, maar tenslotte komt men tot een vergelijk en Spoor zal de toren voor plm. f 18.000,- aannemen. Schilder Terörde uit Bocholt zal het interieur van enige polychromie voorzien, evenals het aanbrengen van een paar afbeeldingen in de gewelven voor f 1.400,-. Dit kost het kerkbestuur niets extra, omdat dit werk in het bestek is opgenomen.

27-11-1901. Deken Reigers meldt, dat de oren door de architect is geraamd op f 15.500,-, zodat hierop f 1.500,- wordt bezuinigd.

21-12-1901. Het kerkbestuur heeft met groot genoegen, van architect te Riele, vernomen, dat de aartsbisschop het plan en de begroting inzake de toren heeft goedgekeurd en dat hij een officiële aanvraag tot de bouw niet zal weigeren. Zij verzoeken hem het plan te mogen uitvoeren.

29-1-1902. Het kerkbestuur meldt, dat de aannemer Spoor de toren zal bouwen voor f 14.035,-, dat is f 275,- meer dan de door de aartsbisschop goedgekeurde begroting ad. f 13.760,09. De reden van deze hogere prijs is, dat de architect het benodigde stijgerhout te laag heeft berekend. Het kerkbestuur heeft, behoudens goedkeuring, het werk voorlopig aan de aannemer toegezegd.

Februari 1902. Terörde begint met het schilderwerk. De beelden van de H. Maagd en de H. Joseph worden geschilderd voor de prijs van f 50,- en de 3 altaren voor f 62,-. De kronen, behalve de hoofdkroon, van de elektrische verlichting, de deuren van de offerbus van kerk en armen, het ijzer van altaarklokje en wierookvat voor

f 135,-. Het werk vlot goed, ook al omdat de werklieden gedurende de winter van 1901/'02 geregeld kunnen doorwerken, op een paar dagen in februari na.

Het Hoogaltaar wordt gemaakt bij de firma W. te Riele te Almelo, naar het ontwerp van W. Mengelberg, het evenbeeld van het altaar in de St. Martinuskerk te Utrecht, dat een jaar tevoren werd geleverd. Mengelberg is niet erg gelukkig met het feit, dat hij het altaar niet mag leveren en dat achteraf dit werk aan de steenhouwer te Riele wordt opgedragen. De tombe kost f 1.350,-. In de spiegels wordt gratis een voorlopige schildering aangebracht door de kerk-schilder Terörde. Op de achterzijde van het hoofd-altaar staat de volgende inscriptie: 'In mem. conjugem Jovis Meulenkamp et Berendina Brama R.I.P.' Dit echtpaar was een jaar tevoren overleden en de langstlevende, de weduwe, had een groot deel van haar bescheiden vermogen aan de kerk vermaakt, dat, na aftrek van de successierechten, f 2.650,- bedroeg. Met dit geld wordt de tombe betaald.

12-5-1902. Deken Reigers schrijft aan de Vicaris-Generaal, dat de toren, de doopkapel aan de ene en de ingang aan de andere zijde der kerk nog niet zijn voltooid, maar dat de fundamenten hiervoor grotendeels zijn gelegd. Nu kan men de dag bepalen, waarop de consecratie van de kerk kan plaatsvinden; men stelt deze vast op **2 juli**. Dat de toren nog niet is afgebouwd, wordt geen beletsel gevonden, hoewel men er naar streeft dit te verwezenlijken.

Eind mei. De oude eiken banken, de preekstoel en de communiebanken worden gerepareerd, afgeloofd, gelakt en geëlied. Kosten f 700,-. Het orgel, dat voorlopig niet geplaatst zal worden, wordt gereviseerd door de Gebrs. Gradussen te Winsum. Kosten f 1.300,-. Een seraphijn-orgeltje, ge-

kocht bij Haarbrink voor f 100,-, doet tijdelijk dienst.

28 en 29-6-1902. Zaterdag en zondag wordt afscheid genomen van de oude kerk; het allerheiligste sacrament wordt tentoongesteld, waarbij zeker meer dan 1000 personen naderen tot de heilige tafel.

1-7-1902. De dag vóór de consecratie is een dag van vasten en onthouding. Monseigneur van de Wetering arriveert 's avonds om half tien. De vlaggen wapperen reeds overal in de stad.

2-7-1902. De grote dag voor Katholiek Almelo, de dag van de wijding van de nieuwe St. Georgius, en Maria ter ere, op de dag van Maria Visitatie.

Van 's morgens 5 tot 7 uur worden voortdurend heilige missen opgedragen in de oude kerk. Om 7 uur opent kapelaan Reinders de deur naar de nieuwe kerk. Bij de wijding van het gebouw wordt 'één kruisje bij de achtste statie niet gezalfd door monseigneur, omdat achter het altaar ook een kruisje moest worden aangebracht, zoodat er nu aan de Maria-kant één meer is dan aan de St. Joseph-kant.'

Om ongeveer 10.30 uur begint de plechtige hoogmis in de eivolle kerk. Uitgenodigd zijn de burgemeesters en wethouders van Stad- en Ambt Almelo. Dr. H.J.A.M. Schaepman houdt 'een hoogverheven rede, die weinig indruk maakte en eigenlijk tegenviel'. Na de plechtigheden, waarbij de twee suisses Jansen en Krispijn voor 't eerst dienst doen, gaat de geestelijkheid naar de Fröbelschool, 'om zich daar lichamelijk wat te restaureren', terwijl monseigneur, de deken en enige andere geestelijken naar de pastorie gaan.

Om 3 uur is er een diner in de school, waaraan wordt deelgenomen door de Eerwaarde Heren, de kerk- en armenmeesters, de zoons van de aannemer, W. en J. Spoor, architect te Riele en opzichter Vosman, waarbij veel speeches worden afgestoken. Het

Interieur naar het noorden (foto R. Kampman, Almelo, 18-8-'81)

'werkvolk' wordt in de St. Joseph-Vereniging getraceerd.

'Dezen dag liet de goede God beleven aan hem (deken Reigers), die zoveel gewerkt had tot bereiking van dat doel en dien hij als de laatsten wensch zijns levens had afgebeden.'

17-11-1902. Dekan Reigers deelt mee, dat hem, bij gelegenheid van zijn 50-jarig priesterfeest, door het feestcomité, namens alle Almeloze ingezetenen, een torenuurwerk is aangeboden. De bijbehorende klok, die uitsluitend voor kerkelijke doeleinden zal worden gebruikt, zal dus gezegend moeten worden.

19-12-1902. De nieuwe klok, gegoten bij Petit & Fritze te Aarle Rixtel, met een gewicht van plm. 3.000 pond, wordt gedoopt en gezegend door de deken van Oldenzaal, G. Thijert, geassisteerd

door de kapelaans Reinders en Akkermans.

De kleinste klok uit de oude kerk gaat naar de kapel op het R.K. kerkhof aan de Kerkhofsweg op het Sluitersveld en de grootste naar de angelus-toren van de nieuwe kerk.

In de Goede Week, de week vóór Pasen, van 1903, wordt het houten beschot, dat wegens de torenbouw in de kerk was aangebracht, weggenomen. Men mag dus aannemen, dat wat eerder de toren geheel gereed was gekomen.

Gedurende de bouw van kerk en toren komt slechts een klein ongelukje voor; een steenhouwer wordt licht gewond aan het hoofd door een vallende balk. De kerkschilder Gerh. Terörde komt helaas te overlijden, voordat hij de laatste hand heeft kunnen leggen aan

de op de pilaren geschilderde afbeeldingen van St. Georgius en St. Christoffel.

Het bovenstaande is een korte samenvatting van de gegevens, ontleend aan de correspondentie tussen kerkbestuur en deken enerzijds en de aartsbisschop anderzijds, aanwezig in het aartsbisschoppelijk-archief te Utrecht, en vooral aan een met de hand geschreven boekje uit het parochie-archief waarvan de schrijver onbekend is, maar misschien moet worden gezocht onder de kapelaans van deken Reigers.

Almelo, voorjaar 1982,
R. Kampman.

Architectonische aspecten

De uiteindelijk uitgevoerde kerk is een niet georiënteerde driebeukige kruisbasiliek met vóór de middenbeuk één toren, ingesloten door nevenruimten. Aan de westzijde van het driedelige koor bevindt zich de sacristie, die sinds 1980 als dagkapel dienst doet. De kerk heeft, met inbegrip van de gelijkvloerse torenruimte, een lengte van 54,85 m. (zonder de torenruimte 49,10 m.). De binnenwerkse breedte bedraagt over het schip 18,25 m., over de middenbeuk 8,75 m. en over het dwarsschip 28,25 m. De kruin van de gewelven van de middenbeuk ligt 16,50 m. boven de vloer 1).

Alle delen van het gebouw zijn nagenoeg geheel opgetrokken van rode baksteen. Daarnaast treffen wij enkele andere steensoorten aan: rode zandsteen, o.a. toegepast voor de kapitelen (fig. 1A) van de schalken, voor de kraagstenen (B) en gedeeltelijk ook voor de harnassen (C) van de vensters 2); gele zandsteen, o.m. gebruikt voor de basementen (D) van zuilen en schalken, voor de natuurstenen banden van de schachten (E) van de schalken en voor de bovenkant van het spitse boogfries boven de hoofdingang; en gele baksteen, o.a. aangewend voor de schachten van de schalken, voor de gordelribben (F) en voor de diagonale ribben (fig. 1 en 2G) 3). Het interieur is volledig gepleisterd op deze en andere constructieve onderdelen na.

De koorpartij bestaat uit drie als bij een basilicaal schip gevormde ruimten, die elk twee traveeën en een sluiting omvatten (bij de zijkapellen is de achterste travee met de sluiting tot één ge-

Het exterieur vanuit het zuidwesten in de jaren zeventig (foto R. Kampman, Almelo)

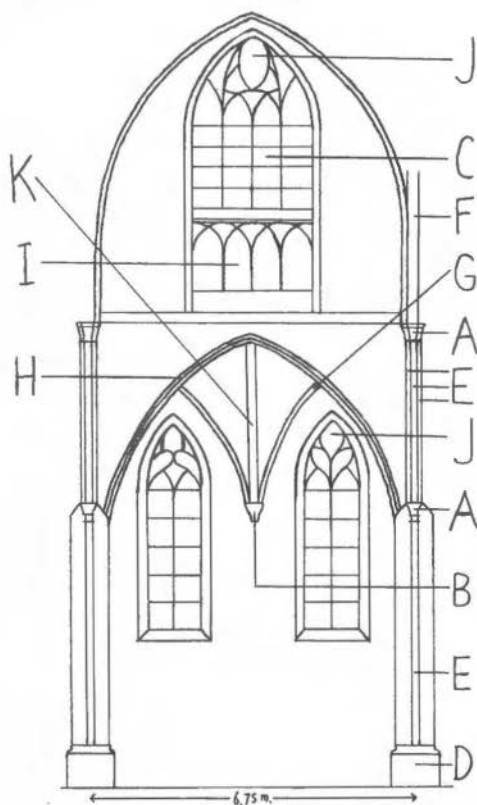

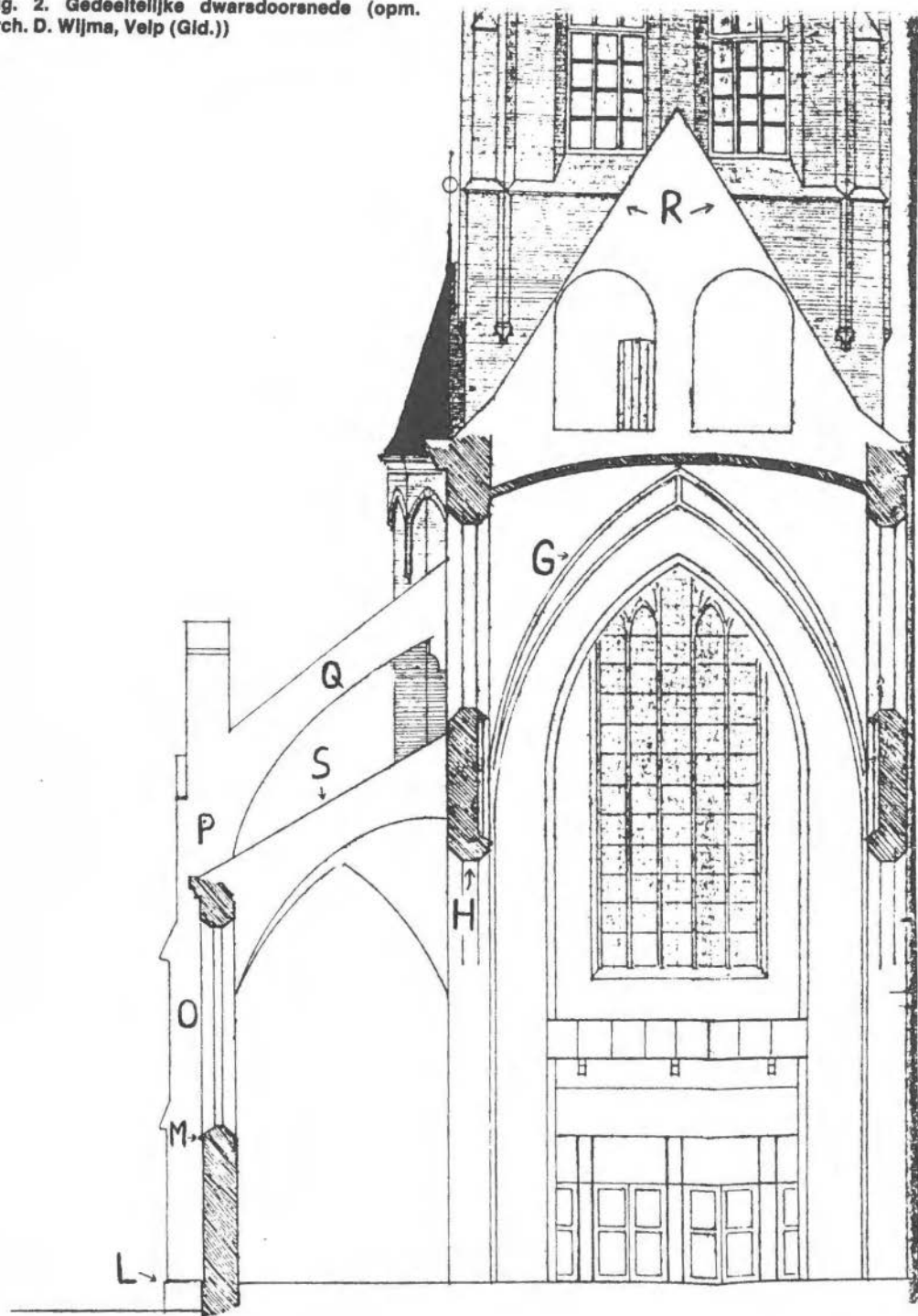
Fig. 1. De opstand van een middenbeuktravee

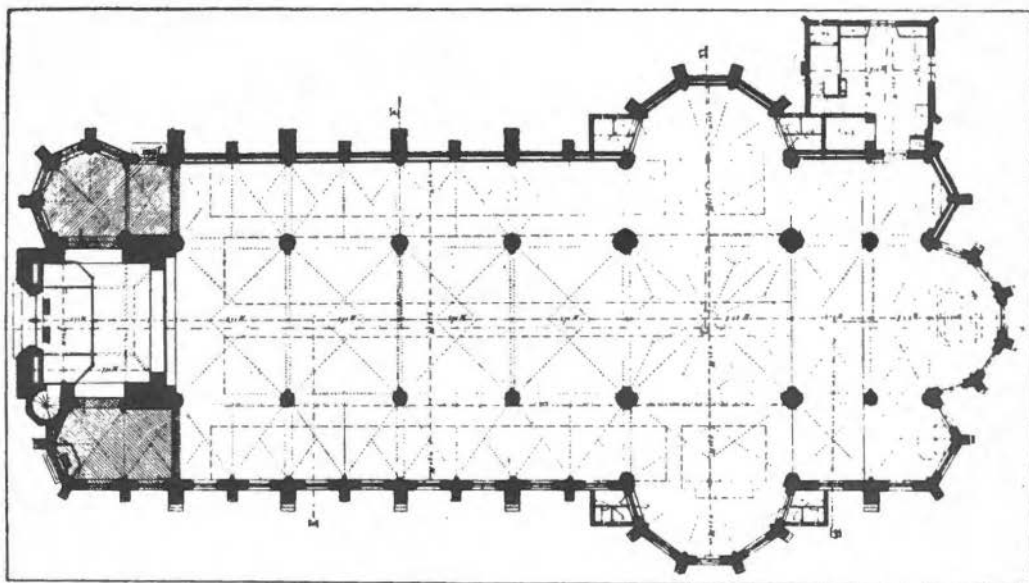
heel versmolten). Van het koor is de achterste travee korter dan de voorste. De zijkapellen zijn tweezijdig gesloten, het koor vijfzijdig. De uiteinden van het dwarschip hebben, evenals het koor, een sluiting die gevormd wordt door vijf zijden van een regelmatige tienhoek. In het schip, dat vier middenbeuktraveeën telt, beantwoorden twee zijbeuktraveeën aan één middenbeuktravee. Door een ingenieuze geweltoplossing boven de zijbeuktraveeën heeft de architect kunnen afzien van een lichte drager tussen de zuilen van de middenbeuk, die hart op hart gemeten 6,75 m. van elkaar verwijderd zijn. Aldus werd - vanuit de zijbeuken - een meer vrij uitzicht op hoofdaltaar en preekstoel verkregen (het altaar doet thans zodanig geen dienst meer en de

preekstoel is niet meer aanwezig). In het verlengde van de zijbeuken liggen twee ruimten met een verschillende plattegrond 4): de westelijke (de vroegere doopkapel, nu devotiekapel) bestaat uit één travee en een bredere, overhoeks $\frac{3}{8}$ -sluiting, de zuidelijke (vroeger ingang) heeft vrijwel dezelfde plattegrond als de zijkapellen ter weerszijden van het koor. De overhoekse plaatsing van een dergelijke kapel wordt veelvuldig beschouwd als een kenmerk van de Nederrijnse gotiek. Hiermee kan mogelijk ook de hoge spitsboog in verband worden gebracht, waarmee zowel de gelijkvloerse ruimte van de toren (het portaal) als de ruimte daarboven (het zangkoor) geopend zijn naar de zijde van de middenbeuk 5).

Terwijl de zuilen in schip en koor zonder kapitelen zijn, hebben de schalken daarentegen naakte kelkkapitelen. In de ruimten ter weerszijden van de toren (op de scheiding der traveeën), langs de zijbeukmuren (voornamelijk ter hoogte van de toppen van de scheibogen (H)) en op bepaalde plaatsen in de zijkapellen naast het koor zijn deze kapitelen vervangen door kraagstenen van eenzelfde vorm. Overeenkomstig de wens van de bouwpastoor en vermoedelijk van leden van het kerkbestuur verheft de middenbeuk zich zó ver boven de zijbeuken, dat in de bovenmuren van eerstgenoemde beuk vensters konden worden aangebracht 6). Omdat de hoogte van de lichtbeuk beperkt bleef zijn deze vensters vrij gedrongen. Ook dit verschijnsel wordt in de Nederrijnse gotiek dikwijls aangetroffen. Direct onder de vensters, maar omsloten door dezelfde nis die de vensters omgeeft, bevindt zich een schijntriforium (fig. 1I) met een in het zicht gelaten fries van elkaar kruisende bogen. Deze decoratieve vorm heert herhaaldelijk in en aan het gebouw terug: als tracering (J) in de kop van de benedenzone van de slanke vensters van

Fig. 2. Gedeeltelijke dwarsdoorsnede (opm. arch. D. Wijma, Velp (Gld.))

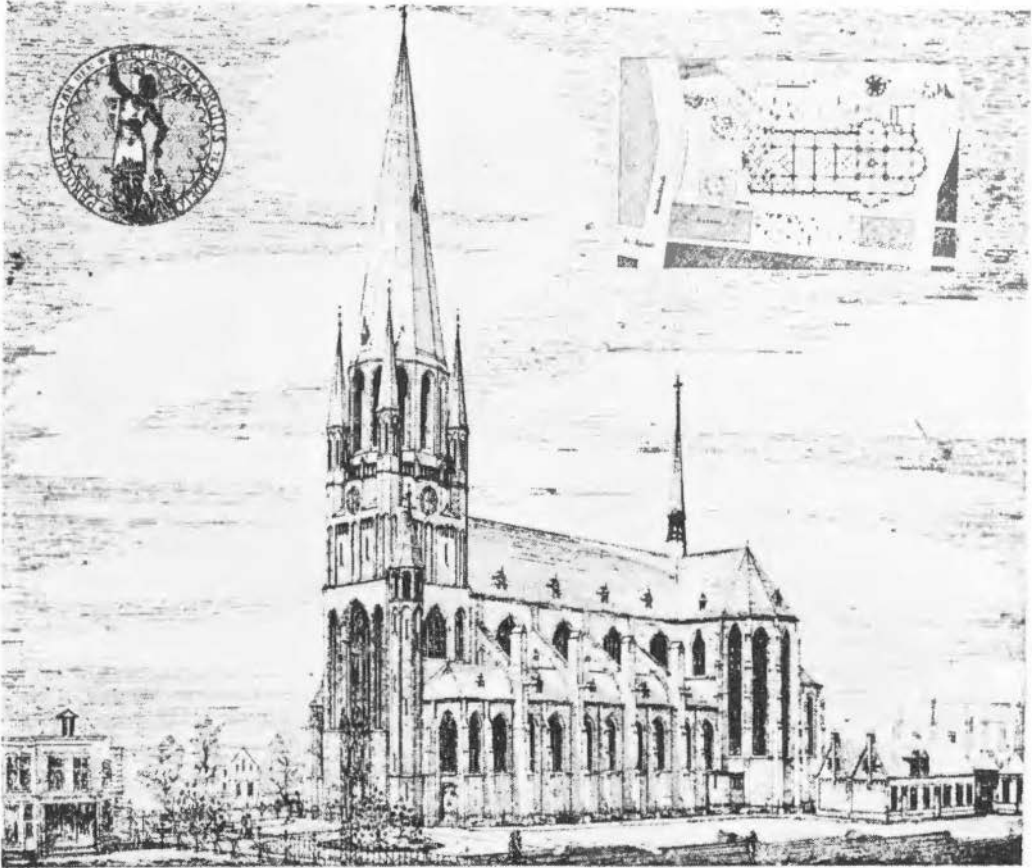

Plattegrond der S. Georgiuskerk te Almelo.

Plattegrond (uit J. Kalf: *De katholieke kerken van Nederland...*, Amsterdam 1906-1910, blz. 32.)

de sluitingen van koor en dwarschip, als fries boven tussen lisenen aan de vrijliggende buitenzijden van de voormalige sacristie en aan de derde geleiding van de toren en - tot 1951 - waarschijnlijk ook als tracering in de kop van de benedenzone van de galmgaten in de bovenste geleiding van de toren 7). Wat zojuist over de bovenmuur van de middenbeuk gezegd is geldt mutatis mutandis ook voor die van de koor- en dwarsshiptraveeën en voor de zijmuren van de torenverdieping 8). In tegenstelling tot de zijkapellen, zijbeuken en nevenruimten van de toren hebben koor, dwarschip en middenbeuk een rijkere detaillering. Dit blijkt uit de vorm van de stenen gewelven (netgewelven, boven de viering een rijk stergewelf) en de profilering van de diagonale ribben. Netgewelven treft men in de late periode van de neogotiek in ons land vaker aan 9). Wat de overwelving van de kerk betreft dient nog het volgende te worden aangevuld: de sluitingen van koor, dwarschip en

kapel ten westen van de toren hebben straalgewelven, de overige ruimten naast de toren en ter weerszijden van het koor sluitsteenloze kruisribgewelven (met een kruisrib (K) naar het midden van de tweezijdige sluitingen) en de zijbeuktraveeën twee aan twee één ribgewelf, gevormd door 'de doordringing van een half tongewelf door twee kruiswvelven' (in het laatste geval zijn kruisribgewelven bedoeld) 10). Laatstgenoemde niet-traditionele gewelfvorm mag - voor zover mij thans bekend - als een vondst van Wolter te Riele worden beschouwd. Hij heeft die herhaaldelijk toegepast in zijn kerkarchitectuur 11). De gewelven van koor, dwarschip en schip zijn sterk gebombeerd. De vorm van de venstertraceringen doet denken aan die van de na P.J.H. Cuypers belangrijkste architect van de neogotiek in Nederland, Alfred Tepe (1840-1920). Bij de de traveeën van koor en dwarschip, en bij de middenbeuk en de torenverdieping wisselen twee vormen elkaar af; bij de sluitingen

Ontwerptekening van W. te Riele Gzn., in vereenvoudigde vorm uitgevoerd (met weglating o.a. van de vier hoektorentjes).

van koor en dwarsschip, bij de kapellen ter weerszijden van het koor en de ruimten ter weerszijden van de toren, en bij de zijbeuken drie 12). Ook de soberheid van het uitwendige herinnert aan Tepe; evenals bij laatstgenoemde doorgaans het geval is zijn de sokkelen en vensterlijsten (fig. 2 L en M) opgetrokken van gebakken profielsteen 13). Aanvankelijk had het kerkbestuur - wegens slechte ervaringen met nageperste profielsteen o.a. aan de St. Lambertuskerk te Hengelo (O., 1889-1890) - de vensterlijsten ter plaatse van gewone baksteen willen laten hakken, maar de architect wist uiteindelijk toch het gebruik van gebakken profielsteen

te bewerkstelligen (vgl. kroniek van de bouw onder 14 juni 1901).

Dat bij de constructie van de plattegrond - ondanks het ontbreken van tussendragers in het interieur - moet zijn uitgegaan van het principe van de 'Stützenwechsel' moge blijken uit de geleding van de buitenmuren van de zijbeuken: hier komt namelijk wel een afwisseling van zwaardere (O) en lichtere steunberen voor 14). De zwaardere, die corresponderen met de zuilen en halve zuilen in het schip dragen stoelen (P), waarop luchtbogen (Q) rusten. De aanwezigheid van luchtbogen werd verlangd door de opdrachtgever 15). De lichtere staan in het verlengde van de

Architect Wolter te Riele Gzn. (Deventer 1867-Utrecht 1937)

transversale rib ter halver diepte van de zijbeuktraveeën. Deze schieten als lisenen door tot aan de dakgoot 16).

Koor, middenbeuk en dwarschip worden gedekt door even hoge, elkaar kruisende zadeldaken (fig. 2R) met schilden boven de sluitingszijden. Boven de kruising van beide daken verheft zich een iets pyramidale dakruiter. De kapellen ter weerszijden van het koor gaan schuil onder tentdaken (één per travee) 17), de van schoudergevels voorziene voormalige sacristie heeft een zadeldak en de zijbeuken hebben lessenaardaken (S). De ruimten ter weerszijden van de toren tenslotte geven verschillende bekappingen te zien: de westelijke een lessenaardak boven de travee en een tentdak boven de sluiting, de oostelijke één lessenaardak met schilden boven de sluitings-

zijden. Alle daken zijn gedekt met grijze leien.

De 73 m. hoge 18) toren bestaat uit vier vierkante geledingen van verschillende hoogte, van elkaar gescheiden door bakstenen waterslaglijsten, en een zeer lage achthoekige topgeleding 19). De twee onderste geldingen zijn aan de voorkant verlevendigd met één hoog-opgaande, diepe en rijk geprofileerde spitsboognis, die gelijkenis vertoont met die van b.v. de begin 16de-eeuwse toren van de N.H. kerk te Winterswijk en de in 1887 gebouwde toren van de H. Blasiuskerk te Delden. De boognis van de St. Georgiuskerk te Almelo omvat van beneden naar boven een dubbele ingang, een spitsboogfries als achtergrond en verbinding voor drie baldakijnbeelden, en een rijk getraceerd spitsboogvenster. Slechts het beeld in het midden, een voorstelling van Christus Koning, is tot stand gekomen; de beide zijnissen zijn leeg gebleven. Merkwaardig is dat de aangebrachte consoles gebeeldhoud zijn, maar de lage baldakijntjes onbehouden. Ter weerszijden van de ingangsnis bevinden zich slanke, ondiepe spitsboognissen zonder traceringen. De derde geleding - met lisenen en boogfriezen - en de vierde - aan elke zijde doorbroken met twee spitsbogige galmgaten - zijn voorzien van driehoekige uitmetselingen. Het korte achtkant en de rijzige, met grijze leien gedekte spits doen denken aan de omstreeks 1890 gereconstrueerde bovenbouw van de Drogenapstoren te Zutphen.

Ook de vijfzijdige traptoren aan het zuidende van de oostelijke torenmuur heeft een lage topgeleding; het boven-einde hiervan krijgt door middel van een spitsboogfries een zeszijdige vorm. In de jaren 1980 en 1981 zijn toren en traptoren, die kort daarvoor eigendom waren geworden van de burgerlijke gemeente, gerestaureerd o.l.v. architect D. Wijma te Velp (Gld.). Hierbij werden o.a. vergane delen van de hout-

De westzijde van de kerk met links de sacristie (thans dagkapel) (foto R. Kampman, Almelo, 18-8-'82)

constructie uitgewisseld, werd het te harde en loszittende voegwerk vervangen door een voeg van betere samenstelling, werden de niet oorspronkelijke betonnen harnassen van de galmgaten hersteld in kunstharsmortel, kregen de spits van de toren en het tentdak van de traptoren nieuwe grijze leien in Maasdekking en werd een nieuw, gereconstrueerd torenkruis geplaatst 20).

Z. Kolks

Noten

- 1 Kalf, J.: De katholieke kerken in Nederland, dat is de tegenwoordige staat der kerken met hunne meubeling en versiering beschreven en afgebeeld, Amsterdam 1906-1910, blz. 32.
- 2 Vgl. in het oeuvre van Te Riele o.a. de bovenlichten van de H. Hart van Jezus in Deventer (1904; de harnassen van deze vensters bestaan geheel uit rode zandsteen), de vensters van de H.H. Petrus en Paulus te Cothen (1906 in gebruik genomen) en van de H. Plechelmus in Deurningen (1912 ingezegend), en de koorvensters van de H. Willibrordus te Ossensisse (1914-1915).
- 3 Vgl. bij Te Riele b.v. de zo juist genoemde kerk te Deventer (1904; gordelribben en dia-

- gonale ribben) en de H. Joseph in Hooglanderveen (einde Eerste Wereldoorlog; gordelbogen en diagonale ribben).
- 4 Eenzelfde plattegrond als deze ruimten hebben de kapellen aan weerszijden van het koor van de voormalige stiftskerk St. Mariä Himmelfahrt te Kleef (Du.; 1341-1426); bij laatstgenoemde kerk ontbreken echter de aansluitende traveeën, die in Almelo wel aanwezig zijn.
 - 5 Middeleeuwse voorbeelden van een dergelijke boogopening treft men o.a. aan in de torens van de Grote of Eusebiuskerk te Arnhem (tweede helft 15de eeuw, voornamelijk derde kwart van die eeuw), de N.H. Kerk te Elst (Gld., tweede helft 15de eeuw) en van de Grote of Maartenskerk te Tiel (1440-1541).
 - 6 Anoniem, geschreven boekje in het parochiearchief, over het jaar 1900 ('De deken en meer anderen verklaarden zich voor een kerk met bovenlicht en schoorbogen...').
 - 7 Zie de foto in het R.K. Bouwblad. Veertien-daagsch tijdschrift voor bouw- en sierkunst. Officieel orgaan der Algem. Katholieke Kunstenaarsvereniging, jg. 8 nr. 17, 18 maart 1937, blz. 265 (abusievelijk als 'kerk te Hertme' aangeduid). In 1951 zijn voor een betere uitstraling van de klokkenklanken de galmgatharnassen - op de koppen na - gewijzigd (R. de Jong, A. Lehr, R. de Waard: De zingende torens van Nederland, Zutphen 1966 e.v.).
 - 8 In afwijking van de oorspronkelijke toestand is het triforium in de torenverdieping thans gewit.
 - 9 B.v. in de H. Nicolaas te IJsselstein (Utr.; middenbeuk; arch. A. Tepe, 1885-1887), de St. Vitus in Hilversum (middenbeuk, houten gewelven; arch. P.J.H. Cuypers, 1891-1892) en de H. Calixtus te Groenlo (middenbeuk en armen dwarsschip; arch. Jan Stuyt en (?) Jos. Cuypers, 1906-1908). Bij Te Riele o.a. in de H. Stephanus te Hertme (geconsacreeerd 1903), de kerk van Cothen (1906), de O.L. Vrouw ten Hemelopneming in Werkhoven (1908) en de H. Jacobus te Meerdere te Enschede-Lonneker (1911 in gebruik genomen; ribloze netgewelven).
 - 10 Kalf, J.: I.I. Te Riele zou zich hierbij hebben kunnen laten inspireren door de gewelven boven de twee oostelijke traveeën van de zuidbeuk van de St. Maria zur Höhe of Hohnekirche te Soest (Du., ca. 1220-1230) waar echter - afgezien van de kruinrib - geen ribben aanwezig zijn.
 - 11 In latere kerken als b.v. de St. Jan op Patmos te Enschede-Patmos (1920-1921, afgebroken 1967), de H. Joseph in Nieuw-Heeten (eerste steen gelegd 1921), de St. Jan te Laren (N.H.; eerste steen gelegd 1924), de O.L. Vrouw van Altijddurende Bijstand in Hengelo (O.; 1926-1927) en de H. Theresia te Borne (1934-1935).
 - 12 De kapel ten noorden van de toren geeft zelfs vier traceringsvormen te zien: de drie ook elders voorkomende en één afwijkende vorm, die alleen in het venster boven de ingang in de noordmuur van de travee aanwezig is.
 - 13 Bij wijze van uitzondering is de vensterlijst boven de in de vorige noot genoemde ingang van zandsteen.
 - 14 Ook dit verschijnsel keert in latere kerken van Te Riele weer terug b.v. bij de O.L. Vrouw van Lourdes te Eindhoven-Vlokhoven (1919-1920), de St. Jan in Enschede (1920-1921), de O.L. Vrouw te Hengelo (1926-1927) en de Allerheiligste Drieëenheid in Oldenzaal (eerste steen gelegd 1929).
 - 15 Zie noot 6).
 - 16 Andere willekeurig gekozen kerken met doorschietende steunberen zijn St. Paul's American Church in Rome (arch. G.E. Street, 1872-1876), de in 1895 gewijde H. Martinus te Groningen (arch. P.J.H. Cuypers) en de Ev. Lutherse kerk (oorspr. een evangelisatiegebouw) in Nijmegen (arch. D. Semmelink, 1896 (?)). Bij Te Riele o.a. de kerk van Hertme, de H. Lucas te Elden (geconsacreeerd 1902, verwoest in de Tweede Wereldoorlog) en de kerk van Vlokhoven (1919-1920).
 - 17 Vgl. b.v. de in noot 16) genoemde Groningse kerk, waar de noordbeuk - op de westelijke travee na - met een dergelijke dakvorm is bekapt.
 - 18 Gemeten met torenkruis naar opmeting van arch. D. Wijma te Velp (Gld.) (werk 225 blad 3).
 - 19 Torens met een dergelijke topgeleding heeft Te Riele later o.a. nog gebouwd in Luttenberg (H. Cornelius, 1904-1906), in Werkhoven (1908) en in Wolvega (H. Franciscus, geconsacreeerd 1914).
 - 20 Een exemplaar van het restauratierapport betreffende de toren berust in het archief van de Oudheidkamer 'Twente'.

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

J.J.H. Meijer, Oude Meulenweg 2, Hengelo O.

Redactie: J.J.H. Meijer, Oude Meulenweg 2, Hengelo, tel. 074 - 91 28 51, eind redacteur
Adriaan Buter, Neede *
H.H. Hagens, Almelo
J. Overbeek, Haaksbergen
Th. L.M. van Stapels, Hengelo

Administratie:

* Inschrien p/a Rijksmuseum Twente,
Laessingel 129, Enschede

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: nr. 18 18 110 t.n.v. Administratie 't Inschrien, Laessingel 19, Enschede

Abonnementsprijs f 15,- per jaar.
Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten)

Uitgave van de Oudheidkamer 'Twente' te Enschede.

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.